

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CXX.

FRANC ÁDÁM LEVELE LONDONBÓL 1689-BŐL.¹⁾

Spectabilis ac genereose Heros Domine humillimo obsequiorum ac officiorum cultú aeternum venerande!

Cum ex litteris nuper e Transylvania ad nos exaratis intellexerim meas literas per Viennam Excellentiae vestrae a memissas Excellentiae vestrae esse redditas, officii mei esse duxi, Excellentiam vestram novis compellare literis atque pergere in perscribendis et obiter enarrandis iis, quae post discessum Dni Nánási et Capossi,²⁾ quibus meas commiteram literas Excellentiae Vestrae reddendas, apud et circa nos gesta sunt, impar licet sim, minimeque dignus, quae tot ac tanta magni Creatoris, quae paucis his mensibus apud et circa nos acciderunt, enarrem opera. Prioribus meis literis Significaverum Excellentiae Vestrae, quibus conatibus et artibus Jesuitae, jurati protestantium hostes, antiquam eamque auream nobis eripere voluerint libertatem, nostrisque humeris et animabus imponere jugum servitutis et superstitionis humanae, idque ope et auxilio regum Galliae et Angliae, quorum alter vi et tyrannide, hic dolo et artibus rem perfecturi erant. Liceat nunc Excellentiae Vestrae ob oculos ponere, quo modo magnus ille rerum Arbiter rem direxent, quomodo regum et Jesuitarum consilia confuderit, omnesque eorum conatus et artes irritos reddiderit, idque breviter tantum cum historiam facti cum omnibus ejus circumstantiis perscribere magni admodum esset operis, minimeque meae capacitatis: Exordiar itaque rem, ubi nuper desieram, atque dicam regem Galliae more antiquo progressum fuisse in excrucian-
dis fidelibus, qui veritatem, quae Secundum pietatem est, abnegare et abjurare noluerunt, et quidem atrocius quam unquam, nec pepercisse vel Nobilitati vel Sexui. Regem autem Angliae usum

¹⁾ Ifj. Franc Ádámnak 1888. évi 1-ső füzetünk 28. l. egy levelét közöltük (Ifj. Franc Ádám levele Amsterdamból 1667. Közl. Benczédy G.). Koncz József t. munkatársunk egy újabb levelét fedezte fel az ugy látszik nem jelentéktelen szerepet játszott férfinak, a Teleky-könyvtárban. E levél is mutatja, hogy Franc csakugyan külföldön maradt s nem tért vissza hazájába, de azzal az összeköttetést fentartotta.
Szerk.

²⁾ Kaposi Sámuel tanár volt Gyulafehérvártt 1689—1713-ig a Sáros-Patakról kiűzött s Fehérvártt megtelepedett, de 1716-ban innen is elkergetett s Marosvásárhelyre vonult kollegiumban. NB. A Heros gyaníthatólag Teleki Mihály volt.

fuisse arte, qua incautam deciperet plebem, offerendo omnibus sine ullo discrimine, sive essent episcopales, sive praesbiteriani, sive phanatici, plenam conscientiae libertatem. Et quia praesbiteriani et phanatici dudum ab Episcopaliibus et multum fuerant passi, libertatem hanc conscientiae a rege tam liberaliter ipsis oblatam ambabus amplectebantur ulnis, parum cogitantes latitare angvem in herba. Rex his non subjicet, sed offert insimul praesbiterianis et phanaticis officia publica et quidem hominibus minime Sagacibus et qui facile decipi poterant. Addit arti artem et introducit in Scenam homines, qui clam pontificiorum opinionibus erant addicti, quaque in solidum ab ejus dependebant nutu et arbitrio, et ubi necessitas postularet, ei essent apitulaturi. Atque his artibus membra parlamenti conquirere conatur, qui se ejus voluntati attemperent, quique inscii vel incauti, leges et privilegia pessundantes, pontificiis tandem vidam Sternant ad supremum Regni regimen tam circa politica quam circa Ecclesiastica. Interin videtur rex Regni proceres et nobiles ipsosque Episcopos dolum Subolfecisse atque nonnihil contra ejus conatus moliri, quocirca theatrum mutat atque comediam in tragoediam convertent, artis loco vim exerut. Primo leges urbis regiae Londinentis, quas chartas nuncupant, Londinentibus adimit, plurimos reformatos viros generosos a publicis officiis removet, atque in eorum locum vel cantos pontificios vel incantos praesbiterianos substituit. Mox ablegatos suos in omnes provincias et urbes regni mittit, qui civibus et incolis jubeant, talia parlamenti eligere membra, quae juramentum testae abjurent, leges poenales tollant et cuncta ad regis arbitrium agant. Et ne quis vel contra eum hisceret, vel ei unquam contradiceret mox exercitum producit numerosum et valide instructum, ut quod non posset efficere verbis, gladio perficeret. Brevi post collegia Academica legibus privatis et avertis privat, ea violat, pontificios reformatis substituent, monasteria publica Londini et per totum regnum erigi jubet. Jesuitas Sacerdotes, omnis que generis cucullatos monachos et (ut ita loquar) monachas introducit, idque ex consilio confessorii patris petere et cancellarii iniqui, alias ingeniosi? Hinc nemo fere regi vel contrarium Svadere, vel regis placitis se aperte opponere ausus est. Et quia rex illico tales ad carceres et patibula damnabat, plurimi comitum, procerum et nobilium relicta patria clam se subduxerunt atque se in Hollandiam transtulerunt, ibique asylum invenerunt, futuri alias praedae regis ejusque pessimorum consiliariorum. Sicque nobis occasio oblata est eis in exilio opitulandi et contra regis violentos conatus protegendi (quibus rex eos prosequabatur) ipsisque omnia humanitatis officia praestandi. Et licet plurimi hic atque illic latitarent et vix ulli praeter paucos et magistratus constaret, inquo mundi aut urbis angulo delitescerent. Semper tamen mihi licuit eos adire atque familiaris Sime cum optimis conversari, iisque pro meo modulo inservire, idque ad palatum Dominorum Hollandiae patronorum et patrum. etc.

Ennyit mutatóul Franc Ádámnak a gr. Teleki nemzetség közös levéltárában 253. levéltári szám s) pontja alatt e napokban talált

két és fél tömött iv leveléből. Az irás mintha kétféle volna, az utolsó iv oly apró betűkkel van írva és contracte, hogy nagyító üveggel is alig lehet érthetően kibetűzni. Az olvasónak kell sok helyütt kitalálni és venni az összefüggésből, hogy minő szó talál és illik oda. Tömöttségét mutatja az, hogy az ezen ivnél kisebb 4 rétű iv első levele, tehát negyediv, nekem félivre tért le.

Befejező sorait még ide igtatom:

Quid ego sim portiturus (igy) an brevi cum excellentibus Hollandiae legatis in Hollandiam reversurus, vel an adhuc ad tempus hic enim remanturus nondum perscribere possum. In omnem eventum sive hic sive in Hollandia sum, ubique me propensum et paratum ostendam ad serviendum Daciae et Ecclae in quantum vires suffecerint, quod sancte polliceor. Quid de hinc in Hollandia vel in Anglia gestum erit, Significabo per literas, quas clarissimo doctori Paulo Dimjén, brevi in patriam redituro tradam excellentiae Vetrae reddendas. Nunc vela contraham, atque Excellentiam vestram ac gloriosam filam et patriam causam divinae tutelae, me autem Excellentiae vsrae favori et gratiae comendo atque mea humillima Servitia Illust et Cels. Principi humillime offerens remaneo quoad vixero

Raptum Londini.

28 Augusti }
7 Septembris } 1689.

Spectabilis ac Genorose Domine
Spectabilitatis ac Generositatis vetrae
humillimus et Observantissimus Servitor

A d a m u s F r a n c u s .

Közli: KONCZ JÓZSEF.

PARISI LEVÉL.

PÁRIS, jul.

(Az új akadémikus, Loti Péter. (Julien Viaud). Madame de Staël, par Albert Sorel, 1. vol. in 12-o Dieu, par Victor Hugo. 1. vol. in 8-o. Ujdonságok a francia reformált egyház köréből).

Szerkesztő ur!

Ön tudja már a napi lapokból, hogy a francia akadémia az idei választáskor Loti Pétert, a híres regényíróvá választotta meg tagul az ürességben levő helyre. Ez a választás egészen másképp történt, mint a hogy azt az akadémia hagyományai hozták volna magukkal. Ugyanis, az írónak, ki azután a tisztelet után törekszik, hogy a 40 halhatatlan közt helyet foglaljon, a bevett szokás szerint, mindenik akadémikust meg kell legalább egyszer látogatnia. Ez egyik lényeges feltétel megválasztására. Ez most nem történt meg annál az egyszerű oknál fogva, mert a jelölt tengerésztiszt, s épp a mikor jelölték, szolgálatra hivatván bé, el kellett utaznia, s a választáskor távol volt Franciaországtól. Ez az egyik eltérés a francia akadémia bevett szokásaitól. A másik, a mi még meglepőbb, hogy az akadémia őt Loti Péter néven, melyet kizárólag írói névül használt, választotta meg tagjának s nem igazi, törvényes névén, mely Viaud Gyula. Most már nem lehet azt mondani, mit a francia akadémianak annyiszor szemére vetettek, hogy vaskalapos, mert az ujitásnak ezzel kétségtelen bizonyítékát adta. De nem csupán ez okból írok Loti Péter megválasztásáról, hanem főleg azért, mert az ő nyolcz-tíz kötetnyi munkáinak, nemcsak az az értéke van, mi a rendes regényeknek, melyek Franciaországban naponkint megjelennek, hanem annál több. Azokban nem a párisi élet szokásai, szenvedélyei és romlottságai vannak festve, hanem egy egészen exotikus élet az egész világon keresztül, melyet szerző átutazott és a melyet nem csupán tanulmányozott, de épp azt látta meg, mi abban nem közönséges. És e válsztás azért is érdekes, mert a mieink egyikét érte. Ugyanis Viaud Gyula protestáns és egy protestáns papnak leányát vette nőül ezelőtt két évvel. És minthogy a protestantismus és a francia akadémia van szóban, megjegyezhetem, hogy jelenleg négy protestáns van 40 akadémikus között, u. m. Say Leo, Cherbuliez, Freycinet, hadügyminister és Loti Péter. E szám a protestánsok számarányához elég magas. S ugyanezt mondhatom a protestánsok számáról, az Institut más osztályait tekintve is. De hadd szóljak a megválasztott tagról, hadd jelezzem röviden az embert és az ő műveit.